

15. Георгій Петрович Косміаді: життя і творчість у документах / Зб. документів. У 2-х т., т. 1., укл. Н.Г. Косміаді, Л.К. Костюк, Н.О. Тарасевич. – Рівне: ППДМ, 2009. – 320 с.; Т. 2. – 331 с.
16. Див.: Новини краєзнавчої літератури. – Рівне: ОНБ, 2006.
17. Там само (2007 – III квартал 2009 рр.).
18. Харват О. Рівне. На межі тисячоліть [Образотворче видання]: [фотоальбом] / О.Харват. – Рівне: О.Харват, 2008. – 136 с.; Харват О. Я люблю своє місто [Образотворче видання]: [фотоальбом] / О.Харват. – Рівне: О.Харват, 2008. – 142 с.

Резюме

Розглянуто особливості функціонування музейної мережі Рівненщини доби незалежності, її трансформації в сучасних умовах, формах роботи тощо, акцентовано увагу на фондах цих закладів.

Ключові слова: музей, регіон, культурно-мистецький потенціал, мережа, історико-культурний заповідник, пам'ятка.

Summary

The features of functioning of museum network of edge time of independence are considered, accented attention on the funds of these establishments of culture, its transformation in modern terms, forms of work and others like that.

Key words: museum, edge to the region, cultural and art potential, network, historical preserve, sight.

УДК 008:39(477.7)

Т.М. Князева

ПРОБЛЕМИ ЕТНОЕКОЛОГІЇ І ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СВІТІ ІНФОРМАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Оцінюючи ситуацію сучасного світу, який опинився перед обличчям глобальних проблем і протиріч суспільного розвитку, все більше вчених й політиків вважають, що вихід із кризового стану можливий лише на основі пошуку парадигм гуманістичного розвитку людства, визнання необхідності глибинних змін у свідомості людей, формування гуманітарно-орієнтованої культури у сполученні з екологічною свідомістю, насамперед екологічною етикою.

В останні десятиріччя активно досліджуються різні аспекти концепції еволюційного розвитку соціоприродних систем, становлення якої стимулювалося бурхливим сплеском екологічних проблем і подальшим поглибленням глобальної антропоєкологічної кризи. Небувалий розвиток інформації, техніки, комунікації, що змінив спосіб життя людей, інтегративні тенденції в соціально-економічній, духовній, політичній, науковій і технологічній сфері, синтез природничо-наукових і гуманітарних знань, що визначив концепцію універсального еволюціонізму має істотну інформаційну складову. Щоб зрозуміти механізми соціокультурних процесів, недостатньо представляти інформацію як відомості, інформаційний процес – як передачу даних, а комунікацію – як зв'язок. У цьому випадку суттєвим є семіотичний контекст інформації, її зміст і значення. Це дозволяє врахувати цінності, особливості традиційних культур у складній динаміці становлення й розвитку соціоприродних систем.

Зростаючий інтерес до традиційних культур зумовлений розумінням їхньої самоцінності й спробами їхнього збереження, що проявляються у всіх положеннях культурної політики, що декларується ЮНЕСКО й окремими державами. Розмаїтість культур, мов, ідей – дійсно велике надбання людства. Проте процеси глобалізації, що все більше посилюються, ніби націлені на розмивання будь-яких кордонів між культурами. Цей тиск глобалізації варто відрізнити від плідних процесів взаємодії культур, що історично мали місце, від певної їхньої конвергенції. Глобалізацію супроводжують уніфікація цінностей, безпрецедентне поширення масової

культури, зникнення національних форм у культурному розвитку. З'являється необхідність розглядати традиційні культури не тільки з позицій їхнього збереження, але й з урахуванням еволюційного розвитку, витягати корисну інформацію стосовно соціоприродної системи й використовувати отримані результати в повсякденній практиці. Щодо цього здобувають значимість дослідження, що виявляють роль етнекологічних традицій у гармонізації екосистем.

Взаємозв'язок категорій „природа”, „суспільство”, „культура” у контексті екологічної проблематики знайшли відбиття в роботах М.Бердяєва, Д.Лихачова, М.Кагана, О.Лосєва, А.Тойнбі. Питання етнекологічних традицій, екологічної свідомості, формування екологічної культури порушені в роботах В.Крисаченка, В.Сніжка, Б.Козлова, О.Никанорової. Для здійснення культурологічного аналізу феномена традицій і традиційної культури важливі праці Б.Єрасова, С.Конникової, А.Флієра. Величезний внесок у дослідженні цих проблем зробили такі вчені, як Л.Гумільов, С.Арутюнов, В.Козлов, А.Каппелер, М.Чебоксаров та ін.

Найважливішим елементом у процесі організації людей й об'єднання соціокультурних, професійних спільнот завжди була інформація і революція в галузі інформації має довготривалі наслідки у плані соціальної організації. Інформація, залишаючись якісною стороною загальної властивості матерії-відбиття, є присутньою як у самій топології органічних і неорганічних систем у вигляді здатності до самоорганізації, так й у процесах взаємодії їх із зовнішнім середовищем як умова їхнього існування. Але з появою в природі людини й формуванням суспільства виникла якісно нова форма активного відбиття – соціальна, що характеризується доцільністю й вибірковістю [3; 15].

Спираючись на принцип єдності світу, потрібно враховувати, що в живій та неживій природі інформація нерозривна й діалектично взаємопередбачає одна одну. І тут важливо визначити сполучну ланку у вивченні інформаційних процесів, що відбуваються в екосистемах, і цією ланкою є людина, точніше умови протікання її життєдіяльності. Одержувана природна інформація завдяки перетворенню свідомістю переходить у соціокультурну, бо так чи інакше людина відносить себе до якоїсь спільноти, для якої характерні свої особливості, в основному віддзеркалювані в культурі народу. Отже, вивчення екосистеми логічно починати безпосередньо із цієї ланки. Як відомо, людині іманентна етнічна приналежність, отже в існуючих етнекологічних традиціях будь-якого етносу кодується етнекологічна інформація, що містить можливі варіанти розв'язання протиріч, що виникають у соціоприродних системах. Вивчення етнокультурного середовища етносу й витяг етнекологічної інформації стає необхідністю в умовах переходу до стійкого розвитку. Таким чином, етнекологічна інформація є одним із головних індикаторів стану соціоприродної системи й вивчення етнекологічних традицій становить фундаментальну основу розвитку екосистеми.

З погляду екології кожна етнічна культура екологічна, тому що сформувалася в певному природно-ландшафтному середовищі шляхом адаптації до неї. Суть адаптації полягає у здатності будь-якої системи або співтовариства приводити себе у відповідність із умовами середовища для самопідтримки. Екологічна спрямованість етнічної культури починає проявлятися ще на стадії розвитку родових і племінних відносин.

Людство має унікальні символічні коди: наші мови, обряди й ритуали становлять цінності, що визначають поведінку людини стосовно інших людей й природи. Ці символічні системи передаються з покоління в покоління в етнокультурних традиціях. Народні традиції відіграють важливу роль у формуванні відносин людей зі світом природи і є важливим компонентом у справі зміцнення екологічної стійкості.

Екологічні традиції в будь-якій суспільній сфері виконують соціально-психологічну функцію, виражаючи пристосованість до умов середовища перебування.

В етнокультурологічній літературі відсутня єдина схема вивчення умов еволюційного розвитку етнокультурних середовищ. Створення такої схеми значно могло б полегшити завдання виявлення корисних у суспільній практиці технологій дбайливого ставлення до природи. Таким чином, етнокультурне середовище являє собою частину інформаційного осередку, основні ресурси якого застосовуються людьми для забезпечення колективної життєдіяльності. Тому у вирішенні екологічних проблем необхідний, насамперед, розгляд окремо взятого

етнокультурного середовища як важливого складового інформаційного кола в цілому. У цьому випадку з'являється можливість знайти шлях розв'язання протиріч у розвитку соціоприродної системи на основі використання особливостей, властивих даному етнокультурному середовищу.

Будучи акумульованим екологічним досвідом, екологічна традиція, так само як й екологічна культура, виступає одночасно механізмом зберігання, нагромадження, передачі досвіду й специфічним історично сформованим типом ставлення людини до природного середовища, який сформований даним суспільством. Відповідно до такого розуміння екологічної традиції вчені стали виділяти й навіть протиставляти два типи ставлення до природи – західний і східний. Західний тип ставлення до природи характеризувався як активно споживчий, на противагу якому східний тип (Індія й Китай) ідеалізувався й розглядався як гармонійна єдність людини й природи. Однак, на сьогоднішній день склалася парадоксальна ситуація, східна культура й східна філософія, перейнята ідеями дбайливого ставлення до природи, святості природи в реальності вже не дотримується даної традиції й перейшла межі екологічності. На відміну від сформованих двох екологічних традицій, необхідно окремо виділити третю – традиційну етнічну екосистему, унікальність якої полягає в пристосуванні або стабільній рівновазі між суспільством і природою. При цьому унікальність традиційних етнічних екосистем пов'язується не тільки з особливостями господарської діяльності, розподілом і демографічним відтворенням соціуму, але, насамперед, зі своєрідним ціннісно-світоглядним ставленням до природи. Як правило, такі екосистеми характеризувалися, як не здатні активно змінювати своє середовище перебування, а лише пасивно пристосовуватися до його умов. Відповідно до цього вважалося, що механізмом їхнього існування є екологічна рівновага з доступними природними ресурсами, а екологічною традицією – дбайливе ставлення до природи, гармонічні й раціональні способи природокористування. Все це викликало науковий інтерес до екологічної традиції, що обумовлений не тільки екологічною кризою, коли перед людством постала проблема правильного співвіднесення соціальних, політичних, географічних, економічних чинників, але й актуальністю вивчення традиції збалансованого природокористування та уявлень про природу в традиційних культурах. У цьому зв'язку в сучасній науці все більше утверджується думка про те, що не тільки певний спосіб матеріального виробництва, соціально-політичні чинники, але й комплекс екологічних і культурно-історичних традицій того чи іншого етносу впливає на взаємини людини й навколишнього середовища. Вирішення екологічних проблем таким чином зі сфери технологічної усе більше переходить у соціально-культурну в найширшому її розумінні. Аналіз етнокультурних взаємозв'язків людини із природою дозволить у певній мері допомогти в усвідомленні екологічної кризи в сучасних умовах модернізації й глобалізації, оскільки саме в цих умовах різко підсилюються негативні явища в середовищі перебування етносів, що ведуть переважно традиційний спосіб життя. Із цього приводу В.Бабаков пише, що „вторгнення в етнічну життєдіяльність техногенної цивілізації, по-перше, у кожному разі, змінює природне середовище, дуже часто підриваючи при цьому основні форми традиційного життєзабезпечення, що позбавляє традиційні етноси екологічної основи їх соціокультурної специфіки. По-друге, у процесі економічного освоєння змінюється демографічна ситуація, що також веде до скорочення зони застосування традиційної культури. Етноекологічні кризи, так само як екологічні кризи, викликані сучасною модернізацією, починають здобувати глобальний характер й охоплюють усі сфери традиційного життєзабезпечення, життєдіяльності й природокористування” [2; 72].

У цьому зв'язку виникає необхідність активного розвитку в сучасній науці такого напрямку, як етноекологія, що займається вивченням форм взаємин етнічних спільнот і навколишнього середовища, пов'язаних із освоєнням цього середовища й використанням його ресурсів. Російським вченим-етнологом І.Крупником уведене поняття „етноекосистема” як категоріальна конструкція, що дозволяє „розглядати етнос, його культуру, виробничу діяльність й освоєване природне середовище в динамічній єдності, тобто представити їх у вигляді складної системи, що розвивається” [4; 24]. Такий комплексний підхід визначає ту фундаментальну структурну особливість традиційної культури, що полягає в тому, що в даному типі соціуму практично всі без винятку компоненти, такі, як сфера виробництва, родина, побут, соціальні інститути, освоєване природне середовище, світогляд виконують певні культурні функції. Тому саме

традиційна культура є історично й екологічно обумовлений природний стан соціуму. Акумуляуючою, системоутворювальною основою такого стану традиційної культури є вироблені століттями основні екологічнозначущі ідеї (екософемі), духовні цінності, етичні норми, обряди й звичаї життєвого циклу, народні знання, традиції споживання й розподілу. Передаючись із покоління в покоління, вони тим самим забезпечують життєздатність етнічного цілого й у сукупності відбивають єдність природного і соціального начал. У своїй органічній єдності вони виступають не тільки як парадигма мислення, але, насамперед, як спосіб життя, здійснюваний у повсякденній практиці, тобто утворюють етнекологічну традицію. Специфіка й механізм її реалізації для різних традиційних культур відрізняється, відповідно до їхньої господарсько-культурної діяльності, способом адаптації до середовища й відтворенням духовних цінностей. Етнекологічна традиція, таким чином, є й умовою буття традиційної культури, і її втіленням, і умовою забезпечення її наступності.

Основу общинних відносин становить родинно-родове начало, що виступає основним принципом самоідентифікації індивіда і з громадою, і з природним середовищем перебування, насамперед, з територією, як природним продовженням свого природного буття (оскільки вона успадкована від предків). Тому стрижнем виникнення й наступності етнекологічної традиції є самоідентифікація людини одночасно і з родом (громадою), і з природним середовищем перебування. Система ритуалів й обрядів була покликана допомогти людині реально відчувати добродійну силу освячених традицією природних об'єктів – священних гір, рік, озер, гаїв, урочищ, культових споруд, родових цвинтарів і т.п. Уважалося, що окремі об'єкти мають своїх заступників-власників у вигляді міфологізованих персонажів й образів – духів Предків. Уважалося, також, що ці заступники-власники дозволяють тільки членам даної громади користуватися продуктами цих об'єктів і прилеглих до них територій. Таким чином, екологічна поведінка людини традиційного суспільства визначається не особистісними, а колективними, общинно-родовими інтересами. Відповідно до цього не людина, а весь рід або громада, отже, реальний колектив, відповідальний перед священними силами за дотримання або порушення будь-яким членом громади традиційно-релігійних установок.

Однією з головних функцій етнекологічної традиції є збереження, збагачення й відтворення екологічного досвіду в міжпоколінній (по вертикалі) і внутрішньопоколінній (по горизонталі) пам'яті. Стійкість і дієвість міжпоколінної колективної (общинної) пам'яті про особливі природні об'єкти забезпечувалася циклом легенд, переказів і міфів. Освячені традицією, вони вкупі з відповідним ритуально-обрядовим комплексом мотивують колективну прихильність людей до даної території, отже, є досить ефективним механізмом географічної самоідентифікації громади.

Нерозривність людини й природного середовища підтверджують теорії в галузі етнології, де етнос як природний колектив розуміється в єдності з ландшафтом, природним середовищем. А оскільки ландшафт є цілісним організмом, століттями „складний при взаємодії природи й суспільства”, варто припустити, що „втративши риси рідного ландшафту, його мешканці втратять і деякі важливі риси національного характеру” [1; 58], тобто національного світовідчуження. Іншими словами, втрата світовідчуження, сумісного із природним середовищем призводить до втрати етнекологічних традицій. Саме відчуття єдності з нею дає можливість як етносу, так й окремому індивідові ідентифікувати себе, знаходити опору, розраду, притулок або, говорячи словами М.Хайдеггера, своє справжнє буття. У цьому смислі етнекологічна традиція відіграє роль „хоронителя буття” й її втрата загрожує деструктивними для всього етносу наслідками. Тому гармонічна єдність людини із природним середовищем виникає тільки при глибокому розумінні свого життєвого простору – своєї малої батьківщини – конкретної території, локального соціоприродного середовища, у якому історично, тисячоліттями визріває та самобутня екологічна культура, що визначає і спосіб життя, і вигляд представників даного етносу.

Найбільш універсальним і духовним способом зберігання й передачі етнекологічної традиції для традиційного суспільства є жанри усної народної творчості, такі, як епос, казка, міф, легенда, в яких в естетично виразній та етично насиченій формі транслюються вироблені

багатьма поколіннями принципи й норми ставлення людей до природи, і тим самим, виробляються знання про навколишній світ.

Соціалізована в такий спосіб природа, природне середовище перебування стає найважливішим структурним елементом общинних відносин. Отже, специфіка етноекологічної своєрідності виражається в органічній єдності людини, соціуму й природного середовища перебування. Із цього погляду будь-який соціум варто розглядати в якості етноекосистеми, що являє собою синтез двох фундаментальних начал – природного й соціального. Специфіка такої етноекосистеми виражається в особливостях традиційної культури життєзабезпечення, зміст якої складається з комплексної єдності матеріальних (житло, одяг, їжа) і духовних (звичаєве право, релігійні вірування, народні знання, звичаї й обряди, ритуали, усна народна творчість) компонентів. По суті, всі складові традиційної культури життєзабезпечення є структурно-функціональними елементами етноекологічних відносин і визначають характер і зміст природокористування.

Таким чином, будь-яке суспільство постійно має потребу в самовідновленні, відтворенні свого природного стану як основи функціонування. Для цієї мети існують вироблені століттями засоби. У сучасних технократично орієнтованих суспільствах процес самовідтворення переважно здійснюється політично організованими технічними засобами. Натомість у традиційному суспільстві в якості такого засобу виступає етноекологічна традиція, що є і умовою буття традиційної культури, і її втіленням, і умовою забезпечення її наступності. Тож у найбільш загальному сенсі сутнісне значення етноекологічної традиції полягає в тому, що вона здійснює функції адаптації, збереження, узагальнення певного досвіду. Надаючи йому стійкої локально-екологічної специфіки, вона, тим самим, запроваджує в життя процес наступності його з покоління в покоління. У цьому значенні етноекологічна норма в традиційних суспільствах виступає соціокультурним регулятором взаємодії його із природним середовищем.

Для традиційних культур етноекологічні традиції виступають як багатофункціональне явище, що формує етичні особливості сприйняття й розуміння навколишнього світу, визначає форми і принципи використання природних ресурсів, тим самим, забезпечуючи гармонічне співіснування людини й відтворення етичних норм поведінки.

Навіть на локальній території можна побачити ефект від різноспрямованої діяльності народів, які освоїли різні екологічні ніші. Тому збереження специфічних навичок взаємодії з навколишнім середовищем як елемента культури є необхідністю не тільки для самих представників етносу, але й для людства в цілому як досвід природокористування.

Таким чином, сьогодні подолання екологічних криз сучасного глобалізуючого суспільства й перебудова економічної системи країн світу в дусі раціонального природокористування й ресурсозбереження немислима без осмислення духовного потенціалу екологічного досвіду традиційних культур, що виробили унікальні методи регуляції взаємин суспільства й природи. Більше того, плідне з'єднання традиційних методів використання й охорони природних ресурсів з досягненнями сучасної науки буде сприяти стійкій охороні навколишнього середовища. Але найголовніше у процесі екологічного виховання й утворення одиницею виміру екологічних проблем повинно виступати не абстрактне суспільство з комплексом техногенних і цивілізаційних чинників, які тиснуть на нього, а конкретна спільнота людей і реальна особистість, що приймає рішення, що робить вибір і несе колективну й особисту відповідальність. Тільки при такому підході в освітній практиці й вихованні всередині етноекологічних традицій можна сформулювати систему світоглядних і ціннісних установок як суспільства в цілому, так й окремої людини зокрема.

Джерельні приписи

1. Арутюнов С.А. Культура жизнеобеспечения в этнических системах // Культура жизнеобеспечения и этнос. Опыт этнокультурологического исследования (на материалах армянской сельской культуры) / С.А. Арутюнов, Э.Л. Мелконян. – Ереван: Изд-во АН Арм. ССР, 1983. – С. 53-60.

2. Бабаков В.Г. Кризисные этносы / В.Г. Бабаков. – М.: ИФ РАН, 1993. – С. 72-73.

3. Донирова Г.А. Информационные аспекты эволюционного развития социоприродных систем: автореф. дис...канд. филос. наук / Г.А. Донирова. – Нижний Новгород, 2009. – 26 с.

4. Крупник И.И. Арктическая этноэкология. Модели традиционного природопользования морских охотников и оленеводов Северной Евразии / И.И. Крупник. – М.: Наука, 1989. – 272 с.

Резюме

Розглядаються проблеми збереження і функціонування етнічної екології та традиційної культури в сучасному світі інформації і глобалізації.

Ключові слова: етнологія, традиційна культура, глобалізація.

Summary

The article deals with the problem of maintenance and operation of ethnic ecology and traditional culture in the modern world of information and globalization.

Key words: ethnic ecology, traditional culture, globalization.

УДК 008:128

Г.Д. Борейко

„КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ”: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ТРАКТУВАННЯ ФЕНОМЕНУ

Сучасний стан розвитку науки характеризується значною активізацією досліджень із проблеми культури та місця культурних феноменів у світобудові, людській історії, соціальних спільнотах й житті індивіда [1].

Питання історичного розвитку культури, як відомо, цікавили багатьох філософів, мистецтвознавців, істориків минулого, але перші системні дослідження в цій галузі належать таким відомим науковцям XIX століття, як Г.Спенсеру, Л.Моргану, Е.Тейлору, Ф.Енгельсу та їх послідовникам. На сучасному етапі дана проблема порушувалася такими науковцями, як М.Бердяєв.

Важливе місце у досліджуваній проблемі посідає термінологічний апарат. Тому зупинимося на визначенні терміну „культура”, якому присвячена значна кількість наукової літератури.

Даючи його визначення, кожен із науковців керується своїм баченням і тому між ними існують як суттєві подібності, так і розбіжності. Такі розбіжності пояснюються не стільки науковими, скільки соціально-історичними причинами та особливостями національного розвитку тих чи інших народів. Адже за всієї важливості гуманітарно-теоретичного опанування культурою не можна забувати того, що сама культура – це й реальна практика суспільного життя, і спресована людська пам'ять усіх поколінь, які живуть і будь-коли жили на Землі [1; 30].

Велику увагу дослідженню феномену культури приділяли М.Бердяєв, М.Каган, Е.Маркарян, В.Библер, В.Межуєв, О.Лосєв, Ю.Лотман та ін.

Серед сучасних науковців, які займаються дослідженням культури, варто згадати М.Поповича, В.Кизиму, І.Надольного, В.Шинкарука, І.Бичка, В.Андрущенко, Г.Волкова, В.Шейка та інших. Проте, аналіз згаданих та інших публікацій свідчить, що трактуванню поняття культурного життя присвячено незначну кількість наукових праць, що і зумовило актуальність даного дослідження.

У даній статті автор ставить за мету на основі двох категорій „культура” і „життя” дати визначення поняттю „культурне життя”.

Термін „культура” походить від латинської – cultura, що в первісному значенні трактується як обробіток, вирощування, догляд, розвиток, або як обробіток та догляд за ґрунтом, обробка каменю, людська діяльність, спрямована на переробку продукту природи для задоволення власних потреб, пізніше – виховання, освіта, шанування [2].